

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи Sz1-M22
спеціальності
232 Соціальне забезпечення
Їжак Андрій Миколайович

Керівник: **Данилюк О.І.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	7
1.1 Соціальна реабілітація як напрям роботи з особами з інвалідністю	7
1.2 Інституційне забезпечення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.....	25
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	42
2.1 Методологічне забезпечення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю	42
2.2 Дослідження особливостей соціальної реабілітації в закладах м. Кам'янець-Подільського	57
2.3. Шляхи оптимізації соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.....	68
Висновки до розділу 2.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну зробило виклик усім сферам нашої держави. Не винятком стала і соціальна сфера, що опікується соціально незахищеними, вразливими категоріями населення. Надання соціальних послуг – основний напрям системи соціального захисту на рівні із виплатою грошової соціальної допомоги [51, с. 112]. Спектр даних послуг є широким: починаючи від послуг по догляду вдома, різної допомоги з подолання складних життєвих обставин і до комплексних медико-соціальних послуг, які передбачають проживання людини у спеціалізованій установі.

З 1 січня 2020 р. вступив у дію новий Закон України «Про соціальні послуги», що визначив складні життєві обставини як обставини, що «негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа / сім'я не може подолати самотійно» [31].

Соціальні послуги – це дії, що зорієнтовані на попередження складних життєвих обставин, подолання цих обставин чи зменшення негативних їх наслідків для осіб, які у них перебувають. Соціальні послуги втілюють такі завдання: попередження складних життєвих обставин; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

Люди, які отримують соціальні послуги, з відповідних причин (вік, захворювання, бідність, самотність, соціальні негаразди) перебувають у вразливому становищі, тому є менш стійкими до різних криз. Людина, яка не може самотійно покинути своє помешкання чи піклуватися про себе або дітей, залежить від допомоги сторонніх людей, у ситуації військової агресії опиняється в беззахисному становищі.

Причиною надання соціальних послуг є інвалідність. Сьогодні питання соціального захисту осіб з інвалідністю є досить актуальним, оскільки щороку кількість осіб зазначеної категорії збільшується. Крім цього, на зростання числа осіб з інвалідністю впливає сьогоднішня війна з росією.

За півтора року повномасштабного вторгнення кількість українців з інвалідністю зросла на 300 тисяч. Раніше в Україні проживало 2,7 млн людей з інвалідністю, а тепер цей показник сягнув 3 мільйонів. Про це повідомила міністерка соціальної політики Оксана Жолнович на відкритті «Всеукраїнського центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю» 19 вересня 2023 року. Міністерка зауважила, що Україна потребує більше фахівців з реабілітації, різних центрів і відділень, які б допомагали людям з травмами відновлювати свою функціональність [2].

Всесвітня організація охорони здоров'я в межах підтримки людей з інвалідністю виділяє чотири основні напрями, що допоможуть відновити функціональність: зміцнення здоров'я, профілактика хвороби, лікування хвороби і реабілітація.

Під реабілітацією передбачається не тільки відновлення фізичних та психічних можливостей людини, а і повна соціальна, професійна, культурна реадaptaція, реінтеграція у професійне, інтелектуальне, культурне та соціальне середовище у цілому.

Проблема соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні досліджувалася такими вченими: С. Богданов, О. Бойко, Н. Грабовенко, Н. Гусак, І. Іванова, А. Колупаєва, Н. М. Коляда, О. О. Кравченко, Н. Т. Салата, А. Максименко, М. Перфільєва, О. Расказова, П. Таланчук, В. С. Харченко, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, М.Є. Чайковський та ін.

Разом з тим, сьогодні недостатньо дослідженою є проблема соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, яка є досить актуальною. Це зумовило вибір нами **теми дослідження:** «Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю».

Об'єкт дослідження – процес соціальної реабілітації осіб з інвалідністю

Предмет дослідження – методи соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.

Мета дослідження – вивчити особливості соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.

Завдання дослідження:

1. Описати соціальну реабілітацію як напрям роботи з особами з інвалідністю
2. Проаналізувати інституційне забезпечення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю
3. Обґрунтувати методологічне забезпечення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю
4. Вивчити особливості соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в закладах м. Кам'янця-Подільського
5. Запропонувати шляхи оптимізації соціальної реабілітації осіб з інвалідністю

Методи дослідження. Для досягнення мети і завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів:

- теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення теоретичної інформації з психолого-педагогічної літератури щодо соціальної реабілітації осіб з інвалідністю;
- емпіричні – експрес-опитування осіб з інвалідністю.

Теоретичне значення роботи: результати теоретичного вивчення проблеми соціальної реабілітації осіб з інвалідністю можуть бути використані при написанні наукових статей означеної проблематики.

Практичне значення роботи: результати експериментального вивчення форм і методів соціальної реабілітації осіб з інвалідністю можуть бути використані соціальними працівниками, реабілітологами при складанні програм соціальної реабілітації для осіб з інвалідністю та практичній апробації програми з особами з інвалідністю.

База дослідження: Кам'янець-Подільський центр територіального соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Турбота»

Апробація результатів: опубліковано 1 статтю з теми дослідження:

Їжак А.М., Данилюк О.І. Соціальна реабілітація як засіб інтеграції осіб з інвалідністю у соціум. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-

педагогічна. Вип. 38. [Електронний ресурс] / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 247 с. С. 61-68.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків і списку використаних джерел (96 найменувань). Обсяг роботи складає 94 сторінки.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми соціальної реабілітації осіб з інвалідністю дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю – це комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людини з інвалідністю у суспільство. Мета соціальної реабілітації осіб з інвалідністю – відновлення соціального статусу, забезпечення соціальної адаптації у суспільстві, соціальної інтеграції, досягнення певної соціальної незалежності.

Соціальна реабілітація – досить широке поняття, що включає психологічну, педагогічну, професійну, трудову реабілітації. Комплексний підхід до реабілітації потребує залучення міждисциплінарної команди для подолання бар'єрів: освітніх, інформаційних, соціально-трудова, соціокультурних, просторово-середовищних.

Процес абілітації дітей з інвалідністю передбачає навчання їх соціальним навичкам, адаптації побутових умов до їх потреб, педагогічну корекцію для формування навичок самостійного проживання і безпечної поведінки, формування умінь захищати власні інтереси і права, отримання навичок позитивного самосприйняття і сприйняття оточуючих.

Складовими соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є медична, фізична, професійна, технічна, психологічна й інші види реабілітації, що спрямовані на подолання відчуття соціальної неповноцінності, зміцнюють віру у свої можливості, зменшують зосередженість на своїх проблемах

2. Інституційним забезпеченням соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є: навчально-реабілітаційний центр, Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), інклюзивно-ресурсний центр та ін. Кожен заклад застосовує відповідні форми і методи соціальної реабілітації залежно від профілю установи та віку особи з інвалідністю.

3. У соціальній реабілітації застосовують довготермінові та короткотермінові моделі роботи. До короткотермінових належать кризоінтервентна і проблемно-орієнтована моделі взаємодії.

Методами соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є: методи, спрямовані на розвиток здатностей до соціального функціонування або соціальної діяльності особи з інвалідністю (спеціальні програми, які покликані вирішувати найгостріші соціальні потреби громадян і впровадження яких є сферою діяльності державних і недержавних організацій; різні стратегії втручання, які базуються на ідеї актуалізації ресурсів людини у подоланні складних обставин життя) та психологічні методи допомоги у процесі соціальної реабілітації, що спрямовані на відновлення соціального та особистісного статусу клієнта, у першу чергу, це психотерапевтичні методи (спрямовані на соціальну поведінку клієнта, його комунікативність, здатність до самореалізації, попередження та розв'язання конфліктів (проблемна дискусія, комунікативні методи, арттерапевтичні методи, сімейна терапія)); оптимальна організація соціальної структури колективу клієнтів, що функціонують за принципом належності до певного середовища (збори клієнтів, функціональні групи, колективні екскурсії, клубні форми роботи та ін.). Ефективними методами реабілітації осіб з інвалідністю є також: працетерапія, дельфінотерапія, іпотерапія, соціально-психологічний тренінг.

Формами соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є: індивідуальна робота (індивідуальні бесіди; консультування; соціально-побутовий патронаж), групова робота (групові лекції, групові бесіди, дискусії), соціокультурна реабілітація (організація конкурсів-презентацій робітничих професій, тематичних вечорів, спортивних змагань, екскурсій, виставок, концертів, перегляд фільмів, дискотеки).

4. За результатами опитування відвідувачів Кам'янець-Подільського центру територіального соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Турбота», у більшості переважає позитивне та дуже

позитивне загальне враження від перебування у центрі. Рівень проведення реабілітації з особами з інвалідністю в Україні опитані оцінили на середній рівень. Рівень проведення реабілітації з особами з інвалідністю у місті опитані оцінили у вище середнього рівня. Рівень надання реабілітаційних послуг з особами з інвалідністю у «Турботі» відвідувачі оцінили досить високо. Найчастіше респондентів турбують такі проблеми: проблеми зі здоров'ям, матеріальні проблеми), відсутність спілкування. Дещо рідше – розлади настрою, емоцій, відсутність підтримки близьких. Досить рідко – розлади пам'яті.

Пропозиціями для удосконалення реабілітації осіб з інвалідністю були: більше коштів виділяти на реабілітацію осіб з інвалідністю з бюджету міста і держави; проводити просвітницькі і профілактичні заходи для осіб з інвалідністю; збільшити кількість працівників, що проводять соціальну реабілітацію; більше екскурсій та освітніх заходів.

5. Шляхами оптимізації соціальної реабілітації осіб з інвалідністю є: соціальна паспортизація осіб з інвалідністю; застосування інноваційних методів реабілітації; відвідування осіб з інвалідністю за місцем проживання; психологічна допомога з питань розладів емоційної сфери, самотності, порушень пам'яті; формування самоприйняття; виявлення творчих здібностей та організація їх дозвілля; виховання в соціумі гуманного ставлення до осіб з інвалідністю; працевлаштування відповідно до індивідуальних можливостей осіб з інвалідністю; надання їм матеріальної допомоги; створення нових реабілітаційних центрів для осіб з інвалідністю та збільшення у них кількості працівників; проведення просвітницької роботи для батьків; формування інклюзивної компетентності у педагогів, вихователів; лікування фізичних хвороб, підтримка фізичного здоров'я осіб з інвалідністю.

Перспективами подальших досліджень означеного напрямку є створення та апробація на основі запропонованих шляхів оптимізації ефективних

програм соціальної реабілітації для осіб з інвалідністю для різних нозологій, із залученням командної роботи фахівців та батьків дітей з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршава І. Ф. Соціально-психологічна реабілітація дітей з психофізичними порушеннями засобами арт-терапії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 30. С. 211-218.
2. Барсукова О. За півтора року кількість людей з інвалідністю в Україні зросла на 300 тисяч – Мінсоцполітики. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/19/256633/> (дата звернення 22.10.2023)
3. Бойко О., Кабаченко Н. Соціальна робота у сфері психічного здоров'я в Україні: сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Випуск 2 (47). С. 23–47.
4. Болтівець С.І. Чи потрібні нам школи соціальної реабілітації? *Директор школи*. 2001. 10. С. 7.
5. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
6. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація як сфера професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 106-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_17_31 (дата звернення 14.04.2023)
7. Бугера Ю.Ю., Гевчук Н.С. Дідик Н.М. Методи і форми соціально-реабілітаційної роботи з батьками, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць: вип. 17. / за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В. 2021. С. 25–35.
8. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці : практич. посіб. / О. В. Бабак, І. В. Гладка, Н. М.

Малиновська, В. Й. Скаковська / за заг. ред. В. М. Дьяченка, М. Л. Авраменка. Київ : «УН-т Україна», 2007. 156 с.

9. Гладченко І. В. Корекційно-абілітаційні технології у навчанні учнів з інтелектуальними та комбінованими порушеннями розвитку. *Інклюзивний освітній простір: матеріали Регіональної науково-практичної інтернет-конференції*. Житомир, КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР, 2020. С. 27-32.

10. Глоба О. П. Науково-теоретичні та організаційно-педагогічні аспекти комплексної реабілітації та соціалізації молоді з порушеннями ОРА в умовах регіонального корекційно-реабілітаційного середовища. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (9). С. 165-177.

11. Глоба О. П. Педагогічні умови забезпечення трудової реабілітації осіб з обмеженими можливостями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 41-47.

12. Глоба О. П. Теорія і практика соціалізації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах регіонального реабілітаційного середовища: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. К., 2013. 40 с.

13. Грищенко Г. Партнерська взаємодія як основа ефективного упровадження інклюзивного навчання в Україні. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 17-20.

14. Гусак Н. Є. Розвиток законодавства України про соціальну реабілітацію. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : наук.-метод. журн. Київ, С. 30–43.

15. Гусак Н. Соціальна реабілітація в соціологічному дискурсі: інституційний підхід. *Соціальні виміри суспільства*. 2011. Вип. 3. С. 175-186.

16. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В.; Максименко А., Богданов С., Бойко О. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навчально-методичний посібник. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
17. Гусєва Ю.А., Бондаренко Т.О. Працетерапія осіб з інвалідністю в умовах реабілітаційної установи. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. №6. 136-141
18. Гусєва Ю.А. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю як засіб соціальної інтеграції в суспільство. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців: зб. наукових праць* : вип. 9. Т.2. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 133-141.
19. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління: монографія. Суми: Університетська книга, 2011. 403 с
20. Дегтяренко Т. М. Науково-методичні основи управління системою корекційно-реабілітаційної допомоги: монографія. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 260 с..
21. Державна реабілітаційна установа «Всеукраїнський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю». URL: <https://vcpri.com.ua/> (дата звернення 16.04.2023)
22. Дідик Н.М. Соціально-психологічна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна* / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018. Вип. XXXI. С. 111–123.
23. Дідик Н.М. Соціально-психологічна реабілітація: загальні аспекти: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ-2006, 2015. 172 с.
24. Дідик Н.М., Троцьковець М.Р. Зміст соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в закладах різного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія:*

соціально-педагогічна / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2019. Вип. XXXII. С. 86–98.

25. Дікова-Фаворська О. Роль конструкту «людина з функціональними обмеженнями здоров'я» в компенсації дефіциту розуміння соціальної суті людини з інвалідністю. *Нова парадигма*. 2017. Вип. 131. С. 158-167

26. Долинний Ю. О. Реабілітаційна робота з дітьми з обмеженими фізичними можливостями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 015. Вип. 30. С. 64-68.

27. Енциклопедичний словник з арт-терапії / О.Л. Вознесенська, О.М. Скнар, О.А. Бреусенко-Кузнєцов, О.О. Деркач, Л.В. Мова та ін. Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2017. 312 с.

28. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

29. Інвалідність та суспільство: навчальний посібник / За заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової. Київ, 2011. 188 с.

30. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (від 01.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення 10.09.2023)

31. Закон України «Про соціальні послуги». від 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 12.09.2023)

32. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> б. (дата звернення 02.06.2023)

33. Засенко В. Спеціальна освіта: кроки до змін. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 1. С. 7-12.

34. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального

захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2014. № 3 (71). С. 20–29.

35. Капська А. Й. Принципи і закономірності соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2006. № 1 (13). С. 5–22.

36. Качаровський Р. Є., Єрко І. В., Мельник Н. В., Мельник А. В. Іпотерапія як складова лікувально-оздоровчого туризму. *Сучасна наука та освіта Волині : матеріали науково-практичної онлайн-конференції (20 листопада 2020 року) : зб. наук. праць*. Луцьк, 2020. С. 165-166.

37. Клопота Є. А., Клопота О. А. Теоретичні принципи й особливості проведення соціально-психологічного тренінгу для людей з вадами зору. *Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики: Межвузовский сборник научных работ*. К-М-Одесса Запорожжє: Издательство ГУ «ЗИГМУ». 2006. Вып. 32. С. 172–179.

38. Кравченко О. О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення. *European humanities studies: State and Society State and Society*. 2017. № 2. S. 130–142.

39. Коляда Н., Кравченко О., Назар С. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. №5. С. 13-25.

40. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів (від 12 жовтня 2000 р. N 1545). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.06.2023)

41. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 13.06.2023)

42. Кравченко О. О. Система соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного

туризму. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Випуск 1 (50). С. 138–144.

43. Кравченко О. О., Коляда Н. М., Салата Н. Т. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. № 2. С. 13–26.

44. Кравченко О. О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення. *European humanities studies: State and Society*. 2017. № 2. S. 130–142.

45. Лукіна Л. М. Дельфінотерапія. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №7. С. 25-34.

46. Лукіна Л. М. Практична дельфінотерапія. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №4. С. 47-58.

47. Любота В. В. Інтегрований театр для молоді з розумовою відсталістю. Київ: ІКЦ «Леста», 2002. 48 с.

48. Макаренко С.В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні. *Матеріали I Міжнародного симпозіуму інклюзивного туризму. 27–29 жовтня 2016 р.*. URL: <https://udpu.org.ua/files/news/2016> (дата звернення 13.06.2023)

49. Мирошніченко, Н.О. Соціально-педагогічна профорієнтація молоді з інвалідністю в умовах реабілітаційного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. 23. С. 62-68.

50. Міністерство соціальної політики: офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/744/> (дата звернення 16.06.2023)

51. Мороз Т. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в умовах психоневрологічного інтернату: теоретичний аналіз. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. №2 (9). С. 113-120.

52. Науменко Л. Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів. *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2017. № 1. С. 134–138.

53. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> 10. (дата звернення 17.06.2023)

54. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p> (дата звернення 16.06.2023)

55. Національна стратегія у сфері прав людини 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення 16.06.2023)

56. Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-nacionalnij-plan-dij-z-realizaciyikonvenciyi-pro-prava-osib-z-invalidnistyu-na-period-do-2025-roku> (дата звернення 16.06.2023)

57. Нечипоренко, В. В. Підготовка фахівців для корекційної роботи з аутичними дітьми дошкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2020. Сер. 19. Вип 39. С. 81-90.

58. Нічого для нас без нас: посібник з інклюзивного прийняття рішень для державних органів / В. О. Азін, Л. Ю. Байда, Н. Госс, П. М. Ждан. Київ : Ленвіт, 2015. 102 с.

59. Нові посади і мультидисциплінарна команда: МОЗ України продовжує впроваджувати підхід доказової реабілітації. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/novi-posadi-i-multidisciplinarna-komanda-mozukraini-prodovzhue-vprovadzhuвати-pidhid-dokazovoi-reabilitacii> (дата звернення 16.06.2023)

60. Олійник І. В. Соціальна реабілітація як один із напрямів професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія "Педагогіка і психологія". Педагогічні науки. 2021. № 2 (22). С. 59-67.

61. Основи складання індивідуальної програми реабілітації. Український вісник медико-соціальної експертизи, 2013. URL: [irbis-nbuv.gov.ua/https:// program.kmu.gov.ua/meta/vipuskniki-skoli-e-samodostatnimi](https://irbis-nbuv.gov.ua/https://program.kmu.gov.ua/meta/vipuskniki-skoli-e-samodostatnimi) (дата звернення 18.06.2023)
62. Основи медико-соціальної експертизи і реабілітації хворих та інвалідів / за ред. Л. Ю. Науменко. Дніпропетровськ, 2013. 327 с.
63. Оцінка системи реабілітації в Україні. Оціночна місія ВООЗ. Грудень 2015. URL: [hMr://www.physrehab.org.ua/tl_files/Docs/Assessment%20of%20the%20Rehabilitation%20System%20in%20Ukraine.%20Summary%20rstr%20UKR.pdf](http://www.physrehab.org.ua/tl_files/Docs/Assessment%20of%20the%20Rehabilitation%20System%20in%20Ukraine.%20Summary%20rstr%20UKR.pdf) (дата звернення 03.07.2023)
64. Павленко І. Соціальна інклюзія як одна з умов соціальної адаптації дітей з особливим потребами. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 90-93
65. Петренко Ю., Барабаш Ю. Характеристика змісту та напрямів соціальної реабілітації (адаптації) осіб зі стійкими фізичними, інтелектуальними та психічними порушеннями в інтернатних установах системи соціального захисту населення. Україна: аспекти праці. 2017. №3. http://uap.in.ua/download/all/Vy-pusky-_2017_roku/UAP3_17_2.pdf. (дата звернення 03.07.2023)
66. Петух О. В. Психолого-педагогічні засади комплексної реабілітації дітей із особливими потребами. *Управління школою*. 2013. № 4. С. 11–15.
67. Письмак О., Сиротинська М. Програма трудової реабілітації осіб з інвалідністю. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: збірник наукових статей*. Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 2019. С. 34-42.

68. Позднякова-Кирбят'єва Е. Г. Сутність та соціокультурні аспекти реабілітаційної функції в освіті. *Соціокультурні аспекти диференціації середньої освіти* : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. С. 158–161.

69. Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю. 2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.10.2023)

70. Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 12 липня 2017 р. № 545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#doc_info (дата звернення 10.05.2023)

71. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. від 3 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.05.2023)

72. Поляк О.В. Проблеми соціальної реабілітації осіб з обмеженою дієздатністю – «духовна реабілітація». *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць*. Київ : Університет «Україна», 2004. 448 с.

73. Попович А. М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 227–229

74. Порошенко М. А., Колупаєва А. А., Ярошук М. В. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.

75. Про затвердження Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.05.2023)

76. Про затвердження Порядку здійснення реабілітаційних заходів. Постанова Кабінет Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.06.2023)

77. Реалізація індивідуальної програми реабілітації інваліда в умовах центру професійної реабілітації інвалідів (Інформаційно–довідковий матеріал для фахівців центрів професійної реабілітації інвалідів та МСЕ МОЗ України) /За загальною редакцією к.м.н. В.В.Маруніча, к.м.н. М.Л.Авраменка – Відділ медико – соціальної експертизи та проблем інвалідності Департаменту розвитку медичної допомоги населенню МОЗ України, Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. Лютіж, 2008. 116 с.

78. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство: навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 238 с.

79. Сейрик К. Внутрішній рівень соціального партнерства в інклюзивній системі освіти. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (25 квітня 2019 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. С. 112-114.

80. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. №2 (53) с. 65-72.

81. Соціальна реабілітація дітей та молоді з особливими потребами : інформ.-метод. збірник. Одеса : ООЦССМ, 2001. 162 с

82. Соціальна робота в Україні : навчальний посібник / за ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонова. Київ, 2003. 254 с.

83. Стадієнко Н. Шляхи інтеграції дітей з особливими потребами у суспільство. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник*. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

84. Таланчук П. М., Онкович Г. В. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірн.наук. праць. Київ : Вид-во «Університет «Україна », 2009. 316 с.

85. Теоретико-методологічні засади та технології інклюзії у ЗВО. Досвід Університету «Україна»: кол.моногр. / Таланчук П. М., Чайковський М. Є. та ін.; за наук. ред. П. М. Таланчука. Київ : Університет «Україна», 2018. 481 с.

86. Типове положення про центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю від 14.03.2018 № 355 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0401-18#n9>

87. Типове положення «Про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» від 04.05.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.06.2023)

88. Хіля А.В. Арт-терапія в системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя в дітей та молоді з функціональними обмеженнями : метод. матер. : Ч. 1. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 250 с.

89. Хованова О. А. Модель професійно-трудової реабілітації учнів в практиці діяльності КЗ Богодухівський СШВК. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2015. Вип. 30. С. 180-185.

90. Чуйко О.В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2015. № 4. С. 152-158.

91. Шевченко Н. П. Соціалізація дітей з інтелектуальними порушеннями через трудову діяльність в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2015. Вип. 30. С. 190-199.

92. Шевченко С. Соціально-психологічні фактори ефективної реабілітації осіб з обмеженими можливостями. Програма трудової реабілітації осіб з інвалідністю. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 2019. С. 48-54.*

93. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ : МП Леся, 2009. 484 с.

94. Шевцов А. Г. Особистісно-орієнтовані освітні технології як системо-утворювальний чинник комплексної соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*. Київ : 2006. 323 с.

95. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. Київ : Соцінформ, 2004. 200 с.

96. Шпільова Л. «Довголіття» – адреса, актуальна для кожного. *Голос України*. 2009. №232. URL: <http://www.golos.com.ua/article/155672> (дата звернення 11.05.2023)